

Originál za originál.

Zhotovení faksimile řezané knižní vazby

An original for an original.

Production of a cuir-ciselé bookbinding facsimile.

Radomír Slovák | Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování v Litomyšli

Klíčová slova

faksimile | knižní vazba | řezba do usně | gotická knižní vazba

Key words

facsimile | bookbinding | cuir-ciselé | gothic bookbinding

Abstrakt

Článek pojednává o zhotovení faksimile řezané gotické knižní vazby z první poloviny 15. století ze sbírek Vědecké knihovny v Olomouci. Kopie vznikla pro trvalou expozici Vlastivědného muzea v Olomouci. Na příkladu konkrétní realizace je představen proces průzkumu originálů, postup práce při zhotovování faksimile a jeho srovnání s originálem.

Abstract

The lecture introduces the process of a facsimile production of a gothic cuir-ciselé bookbinding from the half of 15th century from the collections of the Scientific library in Olomouc. The copy was made for the permanent exhibition of the Regional Museum in Olomouc. Based on this particular example of execution, the survey of original bookbindings, individual.

Obr. 1. Celkový pohled na přední desku vazby rukopisu M II 198. Foto Radomír Slovik.

Obr. 2. Zákres výzdoby z přední desky. Kresba Radomír Slovik.

Úvod

Zhotovení faksimile bylo provedeno na objednávku pro trvalou expozici Vlastivědného muzea v Olomouci: *Olomouc – patnáct století města*.^[1] Jedná se o faksimile gotické řezané vazby rukopisu *Malogranati liber primus* z druhé poloviny 14. století. Kniha je pod signaturou M II 198 uložena ve fondu Vědecké knihovny v Olomouci.^[2]

Požadavek na zhotovení faksimile vazby nebývá příliš častý. V praxi se zpravidla setkáváme s variantou, v níž se jedná například o faksimile vybraných dvou stran v simulovaném knižním bloku a vazbě. V takovém případě se pak práce na vazbě omezuje pouze na ty partie, které jsou v otevřené knize (ležící na výstavním klíně) vidět.

Popis originálu

Před započítím samotných prací na faksimile bylo nutné provést průzkum samotného originálu. Při rozboru a popisu jednotlivých částí bloku a vazby jsem postupoval tak, jak kniha pod rukou knihvazače vznikala. Tedy od skladby jednotlivých dvoulistů do složek, pak vyskládání samotného bloku, šití, opracování ořízky a tak postupně, až po samotnou výzdobu desek vazby. K identifikaci řady znaků bylo zapotřebí znát typologii gotické knižní vazby. V podstatě se dá říci, že znalost historického knihařského řemesla a zkušenosti v něm jsou pro zhotovení faksimile nezbytné.

Na tomto místě není dostatek času ani prostoru pro popisování typologických znaků gotické vazby a její různých typů zpracování. A tak si dovoluji čtenáře odkázat na literaturu a prameny, které mu v případě zájmu pomohou k orientaci v problematice historické vazby a jejího vývoje.^[3]

K celkovému popisu knihy uvedu pouze základní informace. Jednalo se o rukopis z druhé poloviny 14. století s nasazovanou celousňovou vazbou o rozměrech 303 x 225 x 84 mm. Desky byly vázány do tříslím činěné teletiny zdobené řezbou. Motívem výzdoby jsou fantastní zvířata umístěná do kruhových medailonů.^[4]

Celý povrch byl v minulosti opatřen nátěrem černé barvy.^[5] V případě hřbetu se jedná o nátěr olejového charakteru, který z největší pravděpodobnosti pochází z období baroka.

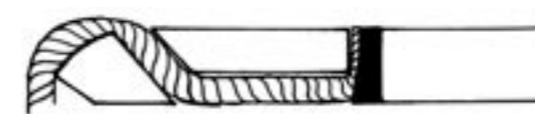
Vlastní desky jsou bukové. Fixování vazů k deskám bylo provedeno provlečením přes šikmo vyvrtaný otvor z vnější strany na přideščí desky, kde byl vaz dále veden žlábkem k otvoru, kterým procházel skrz desku a byl v něm zafixován dřevěným kolíčkem.

Knižní blok byl sešit na pět pravých dvojitých motouzových vazů. Krajiní vazy sloužily rovněž jako vazы zapošívací. Šití bylo vedeno průběžně přes střed každé složky a bylo takzvaně pakované.^[6] Mezivazní pole bylo přelepené pergaménem.

Knižní blok byl sestaven z dvaceti šesti složek, celkem z dvou set devadesáti tří fólií z ručního papíru. Začátek a konec bloku byl vyztužen křídélkem z druhotně použitého pergamenu.

Rád bych poukázal na jednu zvláštnost, kterou daný rukopis má. Useň použitá pro pokrytí byla na toto dílo užitá druhotně. V minulosti se musela objevit na jiné vazbě, formátově větší. Dokládá to nejenom samotné rozvržení dekoru vedeného zcela nesmyslně (nepotřebně) hluboko na přideščí desek, ale i samotná technika řezby. Výzdoba je plynule vedena přes hrany desek na přideščí. Technicky není u řezby do usně možné provést souvislý přechod linek a puncování přes hrany desek. Vše tedy nasvědčuje tomu, že teletina byla již předtím použita. Dokládají to i stopy po kování na záložkách (viz obr. 6.).

Zajímavá je i otázka, z jaké jiné knihy byl povrch uvolněn. Zdobení řezbou nebylo v gotice tak časté. Pokud se někdo již pro tento poměrně

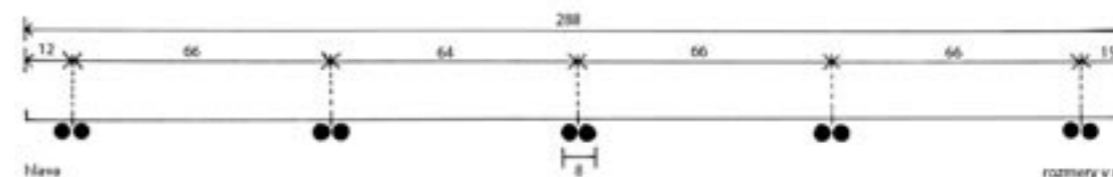

Obr. 3. Schéma fixování vazů k deskám. Kresba Radomír Slovik.

Obr. 5. Schéma vedení nitě kolem vazů. Kresba Radomír Slovik.

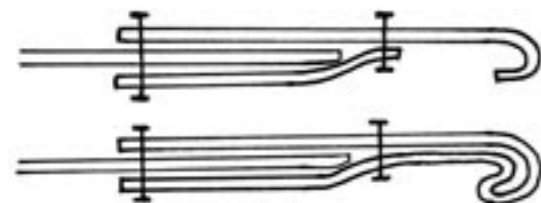
Obr. 4. Zákres rozmístění vazů. Kresba Radomír Slovik.

Obr. 6. Detail záložky povrchu s plynule vedenou řezbou přes hranu desky. Vpravo je možné si povšimnout dvou otvorů, které na usni zůstaly po předešlém fixování knižního kování. Foto Radomír Slovik.

náročný způsob výzdoby na nějaké vazbě rozhodl, co ho pak mohlo vést k tomu, že ho demontoval?

Vazbu uzavírají dvě háčkové spony se štítkem s průřezovou záchytkou. Těla spon byla zhotovena dvěma různými způsoby (viz obr. 7). Oba sponové řemínky byly vytvořeny ze silnější jirchy, která byla ohnuta a zalepena na steč k sobě (viz obr. 8).

Obr. 7. Zákres těl háčkových spon. Oba způsoby byly v gotice běžné. Kresba Radomír Slovík.

Obr. 8. Pohled na spodní stranu sponového řemínku jedné ze spon. Foto Radomír Slovík.

Zhotovení faksimile

Při vytváření knižního bloku pro mě byly určující celkový rozměr bloku a tloušťka jednotlivých složek. Ta byla důležitá kvůli dosažení co nejněvčetnějšího obarvení ořízek a napodobení jejich původního poškození. Skladbu bloku co do použitého materiálu (ruční papír) jsem nerespektoval. Kniha bude prezentovaná zavřená. Použití ručního papíru pro knižní blok by tak bylo zcela zbytečné. Požadovaného efektu (gramáže, dobré přilnavosti barev, opracování při poškozování atd.) jsem byl schopen dosáhnout i použitím levnějšího strojového papíru. S přihlédnutím k trvanlivosti použitých materiálů, a tak i životnosti samotné faksimile, jsem knižní blok vyskládal z alkalického papíru. Po takzvaném vyvzdušnění složek jsem provedl šití původním způsobem. Důležitý byl výběr vhodného motouzu a nitě pro šití. Hřbet byl na několika místech poškozený, a tak bylo nutné, aby jak vazby, tak i šití působily co nejvěrohodněji.

Následovalo zaklížení hřbetu kostním klíhem. Knižní blok jsem po vyšití zarovnal do požadovaného formátu na knihařské kolové řezačce. Jednotlivé defekty složek, zapadávání

do bloku a podobně, jsem řešil až dodatečným uměle vytvořeným poškozením bloku. Na hřbet byly přilepené pergamenové mezivazní přelepy. Patinování ořízek jsem prováděl před nasazením desek. Desky vazby byly vyrobeny z pařeného bukového dřeva. Po opracování a zhranění jsem přistoupil k jejich nasazení.

Na pokryv jsem si vybral kvalitní třísem činnou teletinu. Při výzdobě jsem musel respektovat to, že původní pokryv byl na vazbu aplikován již s řezbou. Useň jsem pomocí 6% Tylose MH 6000 nejprve přilepil na silnou skleněnou desku. Tónování usně spolu s přenosem a samotnou řezbu jsem provedl na skleněné desce. V místech záložek a hran desek jsem musel přistoupit i k puncování, které bych po pokrytí nemohl provést.

Obr. 14. Vyvazování hřbetu bloku. Foto Radomír Slovík.

Pro přilepení usně na vazbu jsem použil kostní klíh. Ten zajistil pevný spoj, aniž by docházelo k zbytečnému provlhčování usně. Při vyvazování hřbetu jsem vycházel ze způsobu vazby originálu. Nejen kolem vazů, ale v celé ploše hřbetu došlo k vyvázání usně motouzem (viz obr. 14). Tento způsob vyvázání hřbetu není u vazeb z Dolan ojedinělý. Vyvázání celého hřbetu zajišťovalo co nejlepší přilnutí pokryvu a otisk motouzu zároveň působil dekorativně.

Po dokonalém uschnutí pokryvu jsem pokračoval ve výzdobě. Na záložkách i v plochách desky jsem před puncováním stejným způsobem zvýraznil řezbu potlačením okolních ploch (obr. 15).

Černý nátěr na vazbě jsem napodobil černou tuší. Pro znečištění jsem použil nejrůznější prostředky: od suchého pastelu přes plavenou křidu a prach, to vše mi napomohlo dosáhnout požadovaného efektu.

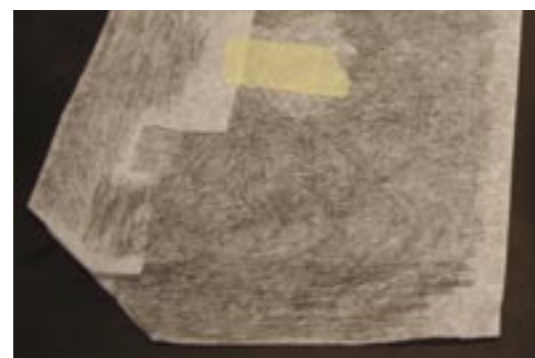
Jedním z posledních kroků bylo přetření hřbetu vazby olejovou barvou a provedení nápisu (viz obr. 21). Háčkové spony byly vyrobeny z mosazného plechu.^[7] Pro jejich výzdobu byla nejprve zhotovena matrice. Po vyražení vzoru došlo k drobným opravám dekoru a patinování v sirných játrech.^[8]

Obr. 9. Šikmý pohled na faksimile po nasazení desek. Foto R. Slovík.

Obr. 10. Detail nasazení vazů. Foto Radomír Slovík.

Obr. 11. Přenos podkresby na zatónovanou useň. Foto R. Slovík.

Obr. 12. Detailní pohled na jednu z postav po provedení řezby. Foto Radomír Slovík.

Obr. 13. Detail výzdoby po takzvaném vytažení řezu a ztužení. Foto Radomír Slovík.

Obr. 15. Snímek z provádění puncování. Okolí samotné řezby je potlačeno, čímž se vyřezaný dekor dostává do mírného „reliéfu“, což je následně ještě umocněno puncováním. Foto Radomír Slovík.

Obr. 16. Provádění celoplošného černého nátěru. Foto Radomír Slovík.

Obr. 17. Pohled na přední desky vazeb – vlevo je originál. Foto Radomír Slovík.

Obr. 18. Celkový pohled na zadní desky – vlevo je originál. Foto Radomír Slovík.

Závěr

Než se pustím do formulování závěrů a sepisování poznatků, rád bych uvedl, že tato práce není jediným mnou zhotoveným faksimile. Bylo však prvním, které jsem měl možnost dělat za neustálé přítomnosti originálu.

Při práci na faksimiliích jsem si snad ještě více než u restaurování samotného uvědomil nutnost dokonalého poznání a zvládnutí řemesla, z kterého dané dílo vzešlo. Rovněž si myslím, že neexistuje dokonalé faksimile. Při sebevětší snaze nejsme sto napodobit stoleté opotřebení materiálů, stejnou deformaci, znečištění a tak dále, tedy zůstat věrný významu slova faksimile. Úspěšnost práce restaurátorů či „faksimilátorů“ je do velké míry rovněž daná tím, jak často mohou, respektive mají příležitost svůj zhotovovaný exemplář porovnávat s originálem.

Často jsem měl možnost zhlédnout práci svých kolegů a na různých výstavách slyšet hodnocení návštěvníků. Ti byli nadšení i v situacích, kdy by oko znalce zaplakalo. Bohužel se spíše potkáváme s věcmi efektními, avšak ne příliš kvalitními. Řada kolegů možná také spoléhá na to, že originál se nikdy nebude vystavovat spolu s faksimile. Rád bych proto na závěr předestřel návrh uspořádat v budoucnu výstavu faksimilí spolu s originály.

Obr. 20. Detailní srovnání háčkové spony. Foto Radomír Slovík.

Poznámky

- 1 | Vlastivědné muzeum v Olomouci [online]. Stálé expozice. [Cit. 30. 9. 2016.]. Dostupné z: <http://www.vmo.cz/rubriky/stale-expozice/olomouc-patnact-stoleti-mesta/>.
- 2 | Vědecká knihovna v Olomouci [online]. Digitální knihovna. [Cit. 30. 9. 2016.]. Dostupné z: <http://dig.vkol.cz/dig/mi198/fc.htm>.
- 3 | Pro studium vývoje kodexového typu vazby od koptských až po gotickou je zásadní dílo J. A. Szirmaie: SZIRMAI, János Alexander. *The archaeology of medieval bookbinding*. Farnham: Ashgate, 1999. Vedle této, doposud stále ještě nepřekonané literatury, bych rád odkázal na diplomovou práci mého studenta Ivana Kopáčka, který se věnoval popisu gotických vazeb ze sbírek Vědecké knihovny v Olomouci: KOPÁČEK, Ivan. *Gotická knižní vazba ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci*. [Diplomová práce.] Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2014. Vedoucí práce Radomír SLOVIK. Dále je to práce: CERMANOVÁ, Tereza. *Kapitálek Důležitý prvek knižní vazby a jeho funkce*. Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2008. Vedoucí práce: Jiří Vnouček.
- 4 | Více viz: HAMANOVÁ, Pavlína. *Objev gotické vazby s řezbou v kůži v moravských sbírkách*. In: Strahovská knihovna: *Sborník Památníku národního písemnictví*, 5–6, (1970–1971 [vyd. 1971]), s. 213–225.
- 5 | Na celé řadě knih, které pochází z knihovny kartuziánského

Obr. 19. Šikmý pohled na originál s faksimile. Foto Radomír Slovík.

Obr. 21. Pohled na hřbety – vlevo je originál. Foto Radomír Slovík.

kláštera v Dolanech a jsou uloženy ve VKOL v Olomouci, je dochován pokus o jakousi „recenzi“ bohatě pojaté výzdoby vazeb. V několika případech došlo k přetření pokryvu černou barvou a v jiných zase k jeho přelepení makulaturou, rovněž natřenou černou barvou. Tyto zákroky si vysvětlujeme jako zásah představenstva řádu a pokus o návrat ke strohosti a jednoduchosti, která je pro kartuziány typická.

6 | Nit je při klasickém šití vedena středem složky, vypichována v místě prostředku vazy ven a obtáčena kolem něj. Tak dochází k primárnímu fixování složek k vazům a postupným přišíváním složek vzniká blok. Při pohledu na vaz je mezi jednotlivými obtočenými nitě vidět mezera. Její velikost je daná tloušťkou složky. Při takzvaném pakovaném šití dochází po základním obšití vazy k ještě dodatečnému obmotávání nitě kolem vazy, tak aby byl prostor mezi středy složek vyplněn. Vazy jsou tak celé obtočené. Tento způsob šití dodává vazům vyšší pevnost a pružnost a je tak zcela logicky považován za nejlepší techniku šití bloku.

7 | Při výrobě háčkových spon jsem spolupracoval s kolegy Karinou Sojkovou a Ivanem Kopáčkem.

8 | SOJKOVÁ, Karina. *Kovové prvky v knižní vazbě. Jejich vývoj, výroba, restaurování a konzervace*. [Diplomová práce.] Litomyšl: Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, 2010. Vedoucí práce Petr Voit. S. 142–143.